

[in nuce]

*Colecția de față adună
fragmente „veșnic verzi“
din cultura umanității,
împletind discursuri din artă,
literatură, științe sociale și
religie care constituie, dincolo de
renumele auctorial și de valoarea
pentru fiecare domeniu în parte,
pilde ale înțelepciunii
tuturor vremurilor.*

Henri Bergson (1859-1941) a fost unul dintre cei mai influenți filosofi francezi din a doua jumătate a secolului al XIX-lea și prima parte a secolului XX. Conform lui Deleuze, suita de eseuri

despre comic reprezintă, alături de *Evoluția creatoare*, lucrare în care apare pentru prima oară sintagma *homo faber*, una dintre cele mai importante contribuții ale autorului la filosofia modernă europeană. Cititorul curios poate avea, urmărind travaliul ideatic al lui Bergson, o surpriză foarte plăcută, descoperind unul dintre cei mai atipici gânditori francezi, ale cărui idei au influențat totuși într-o măsură foarte mare filosofia franceză din miezul veacului trecut.

*henry
bergson*
râsul

LE RIRE. ESSAI SUR LA SIGNIFICATION DU COMIQUE

Henri Bergson

RÂSUL. ESEU ASUPRA SEMNIFICAȚIEI COMICULUI

Henri Bergson

Copyright © 2014 Editura ALL

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României

BERGSON, HENRI

Râsul: eseu asupra semnificației comicului / Henri Bergson;

trad.: Ana-Maria Datcu. – București: Editura ALL, 2014

Bibliogr.

ISBN 978-606-587-285-1

I. Datcu, Ana-Maria (trad.)

7.049.2

159.942.3

82.09-7

Toate drepturile rezervate Editurii ALL.

Nicio parte din acest volum nu poate fi copiată

fără permisiunea scrisă a Editurii ALL.

Drepturile de distribuție în străinătate aparțin în exclusivitate editurii.

All rights reserved. The distribution of this book outside

Romania, without the written permission of ALL,

is strictly prohibited.

Copyright © 2014 by ALL.

Editura ALL: Bd. Constructorilor nr. 20A, et. 3,

sector 6, cod 060512 – București

Tel.: 021 402 26 00

Fax: 021 402 26 10

Distribuție: Tel.: 021 402 26 30; 021 402 26 33

Comenzi: comenzi@all.ro

www.all.ro

Traducere: Ana-Maria Datcu

Redactare: Gabriel Constantinescu

Tehnoredactare: Claudiu Isopescul

Corectură: Elena Georgescu

Design copertă: Alexandru Novac

1900

CUVÂNT ÎNAINTE

Reunim în acest volum trei articole despre râs (sau, mai degrabă, despre *râsul provocat în mod special de către comic*) pe care le-am publicat recent în *Revue de Paris*. Aceste articole au avut ca scop să determine principalele „categorii“ comice, să grupeze cel mai mare număr posibil de fapte și să le determine legile care le guvernează; ele au exclus, prin însăși forma lor, discuțiile teoretice și critica sistemelor. Oare ar trebui, reeditându-le, să le adăugăm o examinare a lucrărilor dedicate aceluiași subiect și să ne comparăm concluziile cu acelea ale predecesorilor noștri? Poate că astfel teza noastră ar câștiga în soliditate; însă expunerea s-ar complica fără măsură și, în același timp, ar genera un volum care ar depăși în proporții importanța subiectului tratat. Prin urmare, ne-am decis să reproducem articolele așa cum au apărut. Le vom adăuga pur și simplu o enumerare a principalelor cercetări întreprinse asupra problemei comicului în ultimii treizeci de ani.

Hecker, *Physiologie und Psychologie des Lachens und des Komischen*, 1873.

Dumont, *Théorie scientifique de la sensibilité*, 1875, p. 202 *sqq.*; și, de același autor, *Les causes du rire*, 1862.

Courdaveaux, *Études sur le comique*, 1875.

Darwin, *L'expression des émotions*, trad. fr., 1877, p. 214 *sqq.*

Philbert, *Le rire*, 1883.

Bain (A.), *Les émotions et la volonté*, trad. fr., 1885, p. 249 *sqq.*

Kraepelin, „Zur Psychologie des Komischen“ (*Philos. Studien*, vol. II, 1885).

Piderit, *La mimique et la physiognomie*, trad. fr., 1888, p. 126 *sqq.*

Spencer, *Essais*, trad. fr., 1891, vol. I, p. 295 *sqq.*, *Physiologie du rire*.

Penjon, „Le rire et la liberté“ (*Revue philosophique*, 1893, t. II).

Mélinand, „Pourquoi rit-on?“ (*Revue des Deux-Mondes*, februarie 1895).

Ribot, *La psychologie des sentiments*, 1896, p. 342 *sqq.*

Lacombe, „Du comique et du spirituel“ (*Revue de métaphysique et de morale*, 1897).

Stanley Hall și A. Allin, „The psychology of laughing, tickling and the comic“ (*American Journal of Psychology*, vol. IX, 1897).

Lipps, *Komik und Humor*, 1898; și, de același autor, „Psychologie der Komik“ (*Philosophische Monatshefte*, vol. XXIV, XXV).

Heymans, „Zur Psychologie der Komik“ (*Zeitschr. f. Psych. u. Phys. der Sinnesorgane*, vol. XX, 1899).

PREFAȚĂ*

Această carte conține trei articole despre răs (sau, mai degrabă, despre *râsul provocat în mod special de către comic*) pe care le-am publicat deja în *Revue de Paris*.** Atunci când le-am reunit în volum ne-am pus întrebarea dacă ar fi cazul să examinăm în profunzime ideile predecesorilor noștri și să instituim o critică în toată regula a teoriilor despre răs. Însă ni s-a părut că expunerea s-ar fi complicat fără măsură și ar fi căpătat dimensiuni care ar fi depășit în proporții importanța subiectului tratat. Se va vădi, de altfel, că am discutat totuși despre principalele definiții ale comicului, explicit sau implicit, indiferent cât de rezumativ, atunci când am analizat diferitele exemple la care ne trimit cu gândul unele dintre aceste definiții. Așa încât ne vom limita la a reproduce pur și simplu articolele amintite. Le vom adăuga doar o listă cu principalele lucrări publicate pe tema comicului în ultimii treizeci de ani.

De atunci au mai apărut și alte scrieri. Lista pe care o redăm în cele ce urmează ar trebui extinsă.

---

* Această *Prefață* va înlocui *Cuvântul înainte* începând cu cea de-a XXIII-a ediție, din 1924. (N. tr.)

** *Revue de Paris*, 1 și 15 februarie, 1 martie 1899. [De fapt, 1 februarie 1900, pp. 512-544, 15 februarie 1900, pp. 759-790, și 1 martie 1900, pp. 146-179. (N. ed. fr.)]

Însă nu am adus nicio modificare cărții înseși.* Nu numai că aceste studii nu au limpezit nici măcar un singur aspect legat de problema râsului, însă metoda noastră, care constă în a determina *procedeele de fabricare* ale comicului, prevalează asupra aceleia care este urmată îndeobște și care urmărește să închiadă efectele comice într-o formulă mult prea largă și prea simplă. Aceste două metode nu se exclud una pe cealaltă, însă tot ceea ce ne poate oferi a doua dintre ele lasă neafectate rezultatele primeia; iar aceasta este singura care, în opinia noastră, deține o precizie și o rigoare științifice.

Tocmai asupra acestui aspect atragem atenția cititorului în anexa pe care am adăugat-o acestei ediții.

H.B.

Paris, ianuarie 1924

Hecker, *Physiologie und Psychologie des Lachens und des Komischen*, 1873.

Dumont, *Théorie scientifique de la sensibilité*, 1875, p. 202 *sqq.*; și, de același autor, *Les causes du rire*, 1862.

Courdaveaux, *Études sur le comique*, 1875.

Philbert, *Le rire*, 1883.

Bain (A.), *Les émotions et la volonté*, trad. fr., 1885, p. 249 *sqq.*

Kraepelin, „Zur Psychologie des Komischen“ (*Philos. Studien*, vol. II, 1885).

Spencer, *Essais*, trad. fr., 1891, vol. I, p. 295 *sqq.* *Physiologie du rire.*

---

* Am operat, totuși, câteva modificări asupra formei.

Penjon, „Le rire et la liberté“ (*Revue philosophique*, 1893, t. II).

Mélinand, „Pourquoi rit-on?“ (*Revue des Deux-Mondes*, februarie 1895).

Ribot, *La psychologie des sentiments*, 1896, p. 342 sqq.

Lacombe, „Du comique et du spirituel“ (*Revue de métaphysique et de morale*, 1897).

Stanley Hall și A. Allin, „The psychology of laughing, tickling and the comic“ (*American Journal of Psychology*, vol. IX, 1897).

Meredith, *An Essay on Comedy*, 1897.

Lipps, *Komik und Humor*, 1898; și, de același autor, „Psychologie der Komik“ (*Philosophische Monatshefte*, vol. XXIV, XXV).

Heymans, „Zur Psychologie der Komik“ (*Zeitschr. f. Psych. u. Phys. der Sinnesorgane*, vol. XX, 1899).

Ueberhorst, *Das Komische*, 1899.

Dugas, *Psychologie du rire*, 1902.

Sully (James), *An Essay on Laughter*, 1902 (Trad. fr. de L. și A. Terrier : *Essai sur le rire*, 1904).

Martin (L.J.), „Psychology of Aesthetics: The Comic“ (*American Journal of Psychology*, 1905, vol. XVI, pp. 35-118).

Freud (Sigm.), *Der Witz und seine Beziehung zum Unbewussten*, 1905; ediția a II-a, 1912.

Cazamian, „Pourquoi nous ne pouvons définir l'humour“ (*Revue germanique*, 1906, pp. 601-634).

Gaultier, *Le rire et la caricature*, 1906.

Kline, „The Psychology of Humor“ (*American Journal of Psychology*, vol. XVIII, 1907, pp. 421-441).

Baldensperger, „Les définitions de l'humour“ (*Études d'histoire littéraire*, 1907, vol. I).

Bawden, „The Comic as illustrating the summation-irradiation theory of pleasure-pain“ (*Psychological Review*, 1910, vol. XVII, pp. 336-346).

Schauer, „Ueber das Wesen der Komik“ (*Arch. f. die gesamte Psychologie*, vol. XVIII, 1910, pp. 411-427).

Kallen, „The Aesthetic Principle in Comedy“ (*American Journal of Psychology*, vol. XXII, 1911, pp. 137-157).

Hollingworth, „Judgments of the Comic“ (*Psychological Review*, vol. XVIII, 1911, pp. 132-156).

Delage, „Sur la nature du comique“ (*Revue du mois*, 1919, vol. XX, pp. 337-354).

Bergson, „À propos de «la nature du comique»“. Răspuns la articolul precedent (*Revue du mois*, 1919, vol. XX, pp. 514-517). Reprodus parțial în anexa prezentei ediții.

Eastman, *The Sense of Humor*, 1921.

CAPITOLUL 1

Despre comic în general. Comicul formelor și comicul mișcărilor. Forța de expansiune a comicului

Ce înseamnă râsul? Ce se află la baza rizibilului? Ce credem că le este comun grimasei mășcăriciului, jocului de cuvinte, quiproquoului de vodevil și scenei de comedie fină? Ce tip de distilare ne va oferi esența, întotdeauna aceeași, de la care atâtea feluri de producții și-au împrumutat aroma indiscretă sau parfumul delicat? Cei mai mari gânditori, de la Aristotel încoace, s-au ocupat de această mărunțată problemă, care se sustrage mereu efortului de a o cunoaște, care alunecă, ne scapă, se redresează, constituind o impertinentă sfidare la adresa speculației filosofice.

Scuza noastră pentru a fi abordat, la rândul-ne, această problemă este aceea că nu avem în vedere să închidem fantezia comică într-o definiție. Noi vedem în ea, mai presus de toate, ceva care ține de viu. O vom trata indiferent cât ar fi de lejeră cu respectul pe care i-l datorăm vieții. Ne vom limita la a o vedea cum crește și înflorește. De la o formă la alta, prin treceri graduale insesizabile, ea va cunoaște sub ochii noștri metamorfoze cu totul unice. Nu

vom disprețui nimic din ceea ce vom vedea. Poate că prin acest contact susținut vom câștiga ceva cu mult mai suplu decât o definiție teoretică, și anume o cunoaștere practică și intimă, ca aceea care se naște dintr-o lungă prietenie. Și poate că vom descoperi, de asemenea, că am căpătat, fără să vrem, o cunoaștere utilă. Rezonabilă în felul ei, până la cele mai adânci profunzimi ale sale, metodică în nebunia sa, visând – mi-aș dori –, însă evocând în vis viziuni care sunt acceptate imediat și înțelese de o întregă societate, fantezia comică ne învață procedeele de lucru ale imaginației umane și, în special, ale imaginației sociale, colective, populare. Oare cum? Ivită din viața reală, atribuită artei, cum să nu ne spună ea vreun cuvânt asupra artei și asupra vieții?

Vom prezenta pentru început trei observații pe care le socotim fundamentale. Ele au mai puțin de-a face cu comicul însuși și mai mult cu locul în care ar trebui să îl căutăm.

I

Iată primul aspect asupra căruia dorim să atragem atenția. Nu există comic în afara a ceea ce este propriu-zis *uman*. Un peisaj poate fi frumos, grațios, sublim, insignifiant sau urât, însă nu va fi niciodată rizibil. Putem râde de un animal, însă numai pentru că am surprins la el o atitudine specifică omului sau o expresie omenească. Se poate să râdem de o pălărie, însă ceea ce ridiculizăm nu este bucata de

fetru sau firul de pai, ci forma pe care i-au dat-o niște oameni, căci capriciul uman este acela care i-a dat forma ridicolă. Oare cum de un fapt atât de important în simplitatea sa nu a atras mai demult atenția filosofilor? Mulți au definit omul ca fiind „un animal care știe să râdă“. L-ar fi putut defini la fel de bine ca fiind un animal care știe să producă râsul, căci, dacă se întâmplă ca un alt animal – sau un obiect lipsit de viață – să reușească să ne stârnească râsul, acest lucru se datorează asemănării sale cu omul sau amprenteii pe care i-o imprimă ființele umane, ori utilizării pe care i-o conferă acestea.

Să semnalăm acum un simptom la fel de demn de a fi remarcat: *insensibilitatea* care însoțește de obicei râsul. Comicul, se pare, nu poate să-și producă efectul (care este descărcarea) decât cu condiția de a cădea pe o suprafață a sufletului cât se poate de calmă, de unitară. Indiferența îi este locul natural. Râsul nu are un inamic mai mare decât emoția. Nu vreau să spun că nu am putea râde de o persoană care ne inspiră milă, de exemplu, sau chiar afecțiune, ci doar că, pentru câteva clipe, trebuie să uităm de această afecțiune, să facem această milă să tacă. Într-o societate a inteligențelor pure, probabil că nimeni nu ar plânge vreodată, însă nici nu s-ar râde, în timp ce sufletele invariabil sensibile și acordate la unison cu viața, pentru care fiecare eveniment provoacă o profundă rezonanță sentimentală, nu ar cunoaște și nici nu ar înțelege râsul. Încercați pentru un moment să vă interesați de tot ceea ce se spune și de tot ceea ce se face, imaginați-vă că acționați în același timp și în același fel cu aceia care

acționează, simțiți deopotrivă cu aceia care simt, în fine, lăsați-vă simpatia să se dechidă cât de mult cu putință. Ca sub acțiunea unei baghete magice, veți vedea cum cele mai ușoare lucruri capătă greutate și cum toate lucrurile capătă nuanțe mult mai puternice. Iar acum, detașați-vă, asistați la spectacolul vieții cu indiferență: imediat, dramele se vor transforma în comedii. Este suficient să ne astupăm urechile la auzul muzicii într-o sală de bal pentru ca dansatorii să ni se pară dintr-odată cât se poate de ridicoli. Câte dintre acțiunile umane ar rezista unui test de acest fel? Și pe câte dintre ele le-am vedea trecând imediat din registrul grav în acela al delectării dacă le-am izola de muzica sentimentului care le acompaniază? Așadar, pentru a-și produce cu totul efectele sale, comicul necesită ceva de genul unei anestezi-eri momentane a inimii. El se adresează inteligenței pure.

Numai că această inteligență trebuie să rămână în contact cu alte inteligențe. Iată cel de-al treilea aspect asupra căruia dorim să atragem atenția. Nu am gusta comicul dacă ne-am simți izolați. Se pare că râsul are nevoie de un ecou. Ascultați-l cu atenție: nu este un sunet articulat, clar, limitat; este ceva care ar vrea să se prelungească, repercutându-se din aproape în aproape, ceva care începe printr-o strălucire pentru a se continua prin reverberații, asemenea tunetului în munți. Și totuși, această repercutare nu trebuie să dureze la infinit. Ea poate parcurge interiorul unui cerc de orice mărime dorește; cercul rămâne, cu toate acestea, închis. Râsul nostru este întotdeauna râsul unui grup. Probabil că vi s-a întâmplat, în tren sau la masă, într-o pensiune, să

auziți călători care își povestesc întâmplări care ar trebui să fie comice pentru ei din moment ce râd din toată inima. Și dumneavoastră ați fi râs ca ei dacă ați fi făcut parte din grupul lor. Însă, cum lucrurile nu stau așa, nu vă vine deloc să râdeți. Un om care a fost întrebat de ce nu plânge la o slujbă religioasă la care toată lumea vărsa lacrimi a răspuns: „Pentru că nu fac parte din această parohie.“ Ceea ce spunea acest om despre lacrimi ar putea fi valabil și despre râs. Atât de sincer pe cât putem presupune, râsul ascunde un subînțeles – aș putea spune chiar o *complicitate* – cu alți oameni care râd, reali sau imaginari. De câte ori nu spunem că râsul spectatorului, la teatru, este cu atât mai puternic cu cât sala este mai plină? De câte ori nu am remarcat, pe de altă parte, că multe dintre efectele comice sunt intraductibile în alte limbi, fiind, prin urmare, relative la moravurile și mentalitățile unei anumite societăți? Însă comicul a fost considerat drept o simplă curiozitate în care spiritul se amuză, iar râsul însuși a fost conceput drept fenomen straniu, izolat, fără legătură cu restul activităților umane, tocmai pentru că nu s-a înțeles importanța acestui dublu fapt. De aici au decurs definițiile care au tins să facă din comic o relație abstractă, percepută de spirit ca având loc între idei, „contrast intelectual“, „absurditate sensibilă“ etc., definiții care, chiar dacă se potrivesc tuturor formelor comicului, nu explică deloc de ce comicul ne face să râdem. De unde provine, la urma urmei, faptul că această relație logică specială, percepută imediat, ne contractă, ne dilată, ne eliberează tulburându-ne, în timp ce toate celelalte ne lasă corpul indiferent? Nu vom aborda problema din acest punct de vedere.

Pentru a înțelege râsul va trebui să îl plasăm din nou în mediul său natural, care este societatea; trebuie mai ales să-i determinăm funcția utilă, care este una socială. Aceasta va fi, s-o spunem de pe acum, ideea directoare a tuturor cercetărilor noastre. Râsul trebuie să răspundă la anumite exigențe ale vieții în comun. Râsul trebuie să aibă o semnificație socială.

Să marcăm ceva mai limpede punctul în care converg toate cele trei observații preliminare ale noastre. Comicul se va naște, după cum se pare, atunci când oamenii reuniți în grup își dirijează întreaga atenție asupra unuia dintre ei, reducându-și la tăcere sensibilitatea și exercitându-și numai inteligența. Însă care este acel punct special asupra căruia trebuie să își dirijeze atenția? La ce este de folos în acest caz inteligența? A răspunde la aceste întrebări echivalează cu a ne apropia încă și mai mult pe miezul problemei. Însă în acest moment este cu totul necesar să oferim câteva exemple.

II

Un om care aleargă pe stradă se împiedică și cade; trecătorii râd. Cred că nu s-ar râde de el dacă am putea presupune că i-a venit dintr-odată ideea fantezistă de a se așeza pe stradă. Râdem de el pentru că a ajuns pe jos involuntar. Prin urmare, nu schimbarea lui bruscă de poziție stârnește râsul, ci ceea ce este involuntar în această schimbare, adică neîndemânarea. Poate că în drumul lui s-a aflat o piatră.

În acest caz, ar fi fost necesar să-și schimbe poziția corpului sau să evite obstacolul. Însă, din cauza lipsei de suplețe, din cauza neatenției sau a îndărătniciei corpului, din cauza *unui efect de rigiditate sau din pricina vitezei dobândite*, mușchii au continuat să realizeze aceeași mișcare în condițiile în care circumstanțele cereau un alt tip de conduită. Iată din ce cauză a căzut omul și de ce trecătorii au început să râdă.

Să ne imaginăm acum o persoană care se îndeletnicește cu micile sale ocupații cu o regularitate matematică. Numai că obiectele care o înconjoară au fost măsluite de un farsor rău-intenționat. Persoana respectivă își înmoaie pana în călimară și o scoate plină de noroi, crede că se așază pe un scaun solid și se trezește pe podea, în fine, acționează într-un sens greșit sau funcționează în gol, mereu din cauza unei insuficiente ajustări a vitezei. Obișnuița i-a imprimat un anumit elan. Ar fi trebuit să înceteze mișcarea ori să o devieze. Însă, dimpotrivă, a continuat în mod mecanic, în linie dreaptă. Victima unei farse se află, așadar, într-o situație analoagă alergătorului care cade. Ea este comică din aceleași motive. Ceea ce este rizibil în ambele cazuri este o anumită *rigiditate mecanică* acolo unde ar fi fost cazul să găsim suplețea vigilantă și flexibilitatea vivace a unei persoane. Între cele două cazuri există o singură diferență, și anume că prima s-a produs de la sine, în timp ce a doua a fost obținută artificial. În primul caz, trecătorul nu putea face altceva decât să observe incidentul; în al doilea, farsorul răutăcios *experimentează*.

Totuși, în cele două cazuri efectul a fost produs de o circumstanță exterioară. Comicalul este, așadar, accidental; el rămâne, dacă putem spune așa,

CUPRINS

Cuvânt înainte	7
Prefață	9
Capitolul 1. Despre comic în general. Comicul formelor și comicul mișcărilor. Forța de expansiune a comicului.....	13
Capitolul 2. Comicul de situație și comicul de limbaj.....	59
Capitolul 3. Comicul de caracter.....	105
Anexă la ediția a XXIII-a. Despre definițiile comicului și despre metoda urmată în această carte	153